

lavskem gibanju, ki sta ju napisala dva napredna zgodovinarja od katerih je bil eden celo dolgoletni član Komunistične stranke Italije, in ki slovenskemu proletariatu v Trstu puščata izredno zapostavljeno mesto. Silvano Benvenuti predstavlja zato neko kvalitetno novost, ker obravnava slovenski del tržaškega proletariata kot enakovrednega italijanskemu. Na podlagi statističnih podatkov avstrijske uradne statistike in gibanj kapitala v največjih tržaških zavarovalnih ustanovah, nam skuša Benvenuti z marksistično analizo dokazati vlogo tržaškega kapitala v imigracijski politiki slovenskega prebivalstva v Trstu.

Prav to, kar manjka obema temeljnima razpravama o tržaškem delavskem gibanju do leta 1918, katerih avtorja sta E. Maserati in G. Piemontese, nam skuša S. Benvenuti podati brez večjih kritičnih ambicij, ampak z jasnim pristopom do slovenskega dela proletariata v Trstu. Provenienca, vklapljanje in možnosti delovanja slovenskega delavstva v Trstu, so glavne teme, ki jih Benvenuti obdela zelo jasno in dokumentirano.

Na koncu bi še omenil veliko perspektivnost revije »Bollettino«, v smislu čim večjega sodelovanja zgodovinarjev z obeh strani meje. Prisrčni in delavni odnosi tržaškega »Inštituta za zgodovino odporništv« in »Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani« naj bi bili le začetek širšega sodelovanja na ravni drugih inštitutov in končno tudi obeh zgodovinskih oddelkov na univerzi, tržaškega in ljubljanskega.

Boris Gombač

Foreign Relations of the United States 1949. Vol. III. Council of Foreign Ministers, Germany and Austria, Washington 1974; strani 1324.

V obsežni zbirki dokumentov o ameriški zunanji politiki po drugi svetovni vojni je izšel konec leta 1974 obsežen zvezek namenjen problematiki Nemčije in Avstrije leta 1949. V širšem okviru je to čas, ko se je začela izoblikovati sedanja delitev nemškega prostora na Zvezno republiko Nemčijo in na Nemško demokratično republiko. Objavljena dokumentacija iz ameriškega stališča prikazuje to dejstvo, skupaj s stališči, ki so se ob tem pojavljala med zahodnimi zavezniki. Za zgodovinarja povojnega razdobja bo nadalje zanimivo gradivo o takratnem berlinskem sporu med zahodnimi velesilami in Sovjetsko zvezo; tu je šlo po eni strani za »normalizacijo« statusa Berlina in po drugi za njegovo morebitno vključitev kot dvanajste dežele v Zvezno republiko Nemčijo. Kot vidimo, gre za objavo dokumentacije, ki po svoji aktualnosti sega vse v današnji čas.

Za slovenskega bralca pa je še posebej poučna dokumentacija, ki se nanaša na takrat odprto avstrijsko-jugoslovansko mejno vprašanje. Kot je znano, so predstavniki štirih velesil 20. junija 1949 dokončno določili ohranitev nekdanje avstrijsko-jugoslovanske meje po stanju z dne 31. decembra 1937, vendar pa so istočasno priznali vrsto narodnostnih pravic Slovincem na Koroškem in Štajerskem ter Hrvatom na Gradiščanskem. Skušajmo na podlagi objavljene dokumentacije pogledati na stališča štirih velesil do tega vprašanja. Videti je, da so sredi maja 1949 (16. V.) Američani razmišljali o tem, da bi

Avstrija s plačilom 150 milijonov dolarjev dobila pristanek na ohranitev nekdanje meje z Jugoslavijo, ter da se jo oprosti plačevanja vojnih reparacij. Iz spomenice ameriškega zastopnika na konferenci namestnikov zunanjih ministrov štirih velesil z dne 30. maja med drugim izhaja, da so tri zahodne velesile zavračale jugoslovanski predlog po ustanovitvi posebnega avtonomnega območja s slovenskim življenjem Koroške. Vendar pa so bile za to («kolikor je to potrebno»), da tako območje »nadomesti poseben dogovor kulturne in ekonomske narave v korist slovensko govorečega prebivalstva na celotnem območju Koroške«. Končno so zastopniki zahodnih zunanjih ministrov še predlagali, da se Jugoslaviji izroči avstrijsko »premoženje, pravice in interesi«, ki se nahajajo v Jugoslaviji, ter da se sprejme poseben vodni režim za reko Dravo (vključujoč obe elektrarni: Žvabek in Labot). Iz dokumentov je dalje vidno odstopanje Sovjetske zveze dotedanjemu podpiranju jugoslovanskih stališč. Iz povzetka razgovora ameriškega sekretarja za zunanje zadeve D. Achersona s sovjetskim kolegom A. Višinskim 11. junija 1949 je tu podčrtati izjavo sovjetskega predstavnika, da se jugoslovanske zahteve ne skladajo s sovjetskimi. Dobesedno je izjavil, pravi povzetek, »to niso naše zahteve«. Na seji sveta zunanjih ministrov štirih velesil prihodnji dan je po ameriški verziji francoski zastopnik M. Schuman med drugim dejal, da »ni vzroka, da bi spremenili meje Avstrije« (v korist Jugoslavije), enako tudi britanski zastopnik Bevin. Videti pa je, da je tega dne Sovjetska zveza iz taktičnih vzrokov (šlo je za vprašanje omenjene avstrijske odškodnine Sovjetski zvezi) še nadalje podpirala jugoslovanske zahteve. Tako je Višinski na seji opozoril, da so po mnenju sovjetske vlade »jugoslovanske zahteve glede meje in reparacij pravične«. Opozoril je, da »se Slovincem in Hrvatom dovoli, da se združijo z Jugoslavijo«. V teh dneh so Francozi menili, da bi se moglo vprašanje slovenske in hrvaške manjšine rešiti z dogovorom med avstrijsko in jugoslovansko vlado, pri čemer pa je očitno šlo za ponovitev ustreznega avstrijskega predloga.

Dalje so poučne ameriške inštrukcije svojemu zastopniku na konferenci namestnikov štirih velesil, ki je pripravljala sestanek sveta zunanjih ministrov štirih velikih (sestaneke je bil med 23. majem in 20. junijem 1949). Po inštrukcijah so ZDA vztrajale na avstrijskih mejah iz leta 1937. Inštrukcije so dalje govorile o ekonomskih vprašanjih ter o reki Dravi. Zavračale so misel o izmenjavi prizadetega prebivalstva pa tudi na morebitno drugačno ureditev mejnega vprašanja (šlo je za ponovitev »mejnega vprašanja«, kot se je pojavilo na konferenci zunanjih ministrov štirih velesil leta 1947, ko je ČSSR postavila zahtevo po priključitvi dela obmejnega avstrijskega prostora, vendar pa so Čehoslovaki kmalu odstopili od te zahteve).

Še posebej je omeniti dopis ameriškega zunanjega ministra D. Achersona z dne 23. februarja 1949. Tudi ta dopis poudarja ohranitev nekdanje avstrijsko-jugoslovanske meje izpred anšlusa ter zavrača jugoslovansko zahtevo po reparacijah do Avstrije. Vendar pa dopis kaže, da so se Američani (očitno) zavedali slovenskega značaja južnega dela Koroške ter da je bilo njihovo takratno zavračanje ustanovitve posebnega slovenskega avtonomnega območja Koroške predvsem politične narave. Med drugim bi taka ustanovitev za Achersona pomenila utrditev jugoslovanskih pozicij pri priznavanju nekaterih aspektov jugoslovanskih teritorialnih zahtev ter bi »privlačila prihodnjo jugoslovansko iredentistično dejavnost«. Pač pa je Acherson dopuščal v državno pogodbo

z Avstrijo vključiti zagotovitve manjšinskih pravic za Slovence, vendar takšnih, ki bi bile sprejemljive za avstrijsko vlado.

Za vsakogar, ki se ukvarja z avstrijsko-jugoslovanskimi povojnimi odnosi bodo več kot zanimivi ameriški zapiski in stališča do diplomatskih intervencij dr. Aleša Beblerja, tičočih se koroškega vprašanja. Leta 1949 so šle te intervencije v smeri dosega vsaj delnih koncesij na območju reke Drave (hidrocentrali Žvabek in Labot) ter za zagotovitev določene avtonomije za slovensko koroško skupnost (Američani: »z delitvijo Koroške v dve deželi«). Dalje je upoštevati ameriške odmeve (10. marca 1949) na Beblerjev nastop pred namestniki zunanjih ministrov štirih velesil o spornih avstrijsko-jugoslovanskih vprašanjih, saj so bili pogojeni tudi s takratnim kominformovskim sporom. Isto velja za prikaz zakulisne igre, ki so jo v tem vprašanju vodile velike sile. Uvodoma smo sicer opozorili, da je sovjetski zunanji minister Višinski še junija 1949 poudarjal upravičenost jugoslovanskih ozemeljskih zahtev do Avstrije, vendar so Američani že mesec dni pred tem ob tem opazili sovjetsko popuščanje. Po njihovem so Sovjeti sicer močno podpirali jugoslovanske težnje, vendar pa so po njihovem sedaj dajali večji poudarek na »ustvaritvi« avtonomnega režima za »slovensko govoreči element« Koroške kot pa na teritorialni spremembi. Američani so ugotavljali, da bi Sovjeti z izplačilom 150 milijonov dolarjev popustili tudi v obmejnem vprašanju. Kot kaže sklep sveta zunanjih ministrov z dne 20. junija 1949 o ohranitvi nekdanje avstrijsko-jugoslovanske meje, je bilo to sklepanje vsaj v določenem smislu blizu resnice.

Tone Zorn

Nikola Milovanović, Kroz tajni arhiv UDB-e — Sloboda, Beograd 1974; strani 447.

Knjiga je izšla ob trideseti obletnici ustanovitve Uprave državne varnosti in je posvečena tovarišem, ki so v njenih vrstah izgubili življenje. Njen avtor Nikola Milovanović je od novembra 1944 dalje zaposlen v Upravi državne varnosti in nato v Zveznem sekretariatu za notranje zadeve. Objavil je že več zgodovinskih feljtonov in tri zgodovinsko-publicistična dela: Vojni puč i 27. mart (Beograd, 1960), Od Marseljskog atentata do Trojno pakta (Zagreb, 1963) in Kraljev izaslanik u redovima UDB-e (Zagreb, 1964).

V knjigi Kroz tajni arhiv UDB-e opisuje avtor usode vodilnih sodelavcev okupatorja in njihovih oboroženih sil v zadnjem obdobju vojne, njihov razpad in beg v tujino ob koncu ter poskuse njihovih ostankov, da v prvih letih svobode od zunaj in od znotraj preprečijo ali vsaj ovirajo novo ureditev v Jugoslaviji. S tem želi dodati svoj delež k ugotavljanju resnice o gibanju Mihailovičevih četnikov, njegovem sodelovanju z drugimi sodelavci okupatorja in z njim samim v borbi proti narodnoosvobodilnemu gibanju, ki jo nekateri krogi v tujini skušajo še vedno ponarejati v Mihailovičevo korist. Svoje delo pričinja z opisom zadnjih mesecev vojne v Srbiji, ko so četniki praktično že izgubili vse možnosti za kakšno temeljitejšo spremembo svoje usode, čeprav so verjeli